

۳۴۸۹: شهرسازی اسلامی در فقه اسلامی

حسن دهقانیان^۱، هاشم عبدیان^۲

چکیده

آیا چیزی بنام شهر اسلامی یا شهرسازی اسلامی وجود دارد؟ آیا بناهایی که در دوره های حکومت‌های اسلامی ساخته شده می شوند نمادی از شهرسازی اسلامی خواهد بود؟ آیا شهرهای ایجاد شده توسط حکام اسلامی شهر اسلامی لقب خواهد گرفت؟ به نظر می رسد بناهایی که در این دوره ها درست شده است نمادهای اسلامی آن در شهر معمولاً نسبت به المانهای بصری دیگر از برجسته‌گی خاص برخوردار می باشد به عنوان مثال «ارتفاع عناصر شهری از ارتفاع مسجد جامع شهر بایستی کوتاه تر باشد» و این ابهت و عظمت بصری بنا را نسبت به سایر المان ها را افزایش می داد، در حقیقت مسائلی را که در اسلام تأکیدش و نیز اهمیتش بیان گردیده در بزرگ نمایی آن در المان های شهر منظور نظر بوده است.

آیا اصول شهرسازی اسلامی بر گرفته از مبانی و مفاهیم دینی و قرآنی میباشد؟ آیا دین مبین اسلام طرح و الگویی جهت شهرسازی ارائه می دهد؟ اگر ارائه می دهد بر چه اصول و قواعدی همراه است.

این مقاله می خواهد این نتیجه را بگیرد که اکثر اصول شهرسازی اسلامی را می توان از مبانی فقهی اسلامی استخراج نمود. در حقیقت شهرسازی اسلامی در صدد انطباق خود با اصول فقهی دینی میباشد و این تطابق هر چقدر بیشتر باشد نمادها و جلوه های اسلامی آن در شهر مشهود تر خواهد بود.

در مفاهیم فقهی حقوق همسایه الزامات خاص خودش را دارد. یا در باب خرید و فروش و عدم ایجاد مزاحمت در مسیر افراد و رعایت همسایه و همزیستی قوانین فقهی دارد که در المان های شهرسازی باید مدنظر و مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: شهر اسلامی، معماری اسلامی، فقه اسلامی، شهرسازی اسلامی.

مقدمه

دین اسلام یک دین جهان شمول و دارای برنامه برای زندگی و سعادت بشریت است. این برنامه ها و دستورات الهی فقط محدود به زندگی فردی و اجتماعی نمی شود بلکه این دین الهی در زمینه های گوناگون زندگی انسان دستورالعمل های مخصوصی ارائه کرده است. که می توان به ساختمان سازی و شهرسازی نیز اشاره داشت. چگونه می توان باور کرد دینی که برای جزئی ترین مسائل بشر برنامه دارد برای مکانی که تبلور استعداد های بنده گی در آن شکل می گیرد نظری نداشته باشد.

امام صادق (ع) می فرماید: «خدای تبارک و تعالی در قرآن بیان هر چیز را فرو فرستاده تا آنجا که به خدا سوگند چیزی را از احتیاجات بندگان فروگذار نفرموده است تا آنجا که هیچ بنده ای نتواند بگوید ای کاش، این در قرآن آمده بود، جز آنکه خدا آن را در قرآن فرو فرستاده است» (کلینی رازی (ره)، ابی جعفر محمد یعقوب بن اسحق، ۱۳۴۸، اصول کافی، ج ۱، ص ۷۸)

- دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند Email: hasan_dehghanian@yahoo.com
- کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شبستر

می توان از منابع فقهی مقرراتی را استخراج نمود که در راستای رعایت حقوق همدیگر و نیز همسایگان که با اجرای آنها نمای بصری ساختمان ها می توانند اشکال متوازن و زیبایی به نمایش بگذارند که از جمله می توان به معقول بودن ارتفاع بنا به طوری که آزاری برای همسایگان نداشته باشد اشاره کرد. همچنین باز نکردن پنجره های مشرف به خانه های مردم، قرار ندادن دیوار بر دیوار همسایه و دفع فاضلاب و بالکن های مشرف بر خیابان و اموری دقیق دیگر از این قواعد است.

از مسایلی که بسیاری از فقها آن را مورد توجه قرار داده اند دیوارهای مشترک، حق عبور و مرور، مقررات شهرنشینی و شیوه استفاده از معابر و خیابان هاست که انواع مختلف آن مورد توجه قرار گرفته و احکام هر یک از آنها و احکام خرید و فروش در معابر خصوصی را بیان کرده اند.

حتی در منابع فقهی سراغ داریم که «ولی امر» می تواند از ایجاد بنا در جای معینی جلوگیری کرده و یا ساختن آن را مجاز بداند. ایشان می تواند ارتفاع ساختمان را فقط تا حد معینی مجاز شمرده و با توجه به مصلحت عمومی بناسازی را فقط در زمین خاصی مجاز بدارد.

در ذیل به بیان احادیث ائمه اطهار(ع) در مورد ساختمان و اصول شهرسازی می پردازیم:

حضرت امام رضا(ع) شاخصه و مولفه اصلی در شهرسازی را آب و هوا و توجه به محیط زیست معرفی می کنند.

امام صادق(ع) فرمود: «من بنی فوق ما یسکنه کلف حمله یوم القیامه» (شیخ ابوجعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی، ۱۳۷۱ ش، ج ۲، ص ۶۰۸)

ساختمان بیش از مورد نیاز، مسئولیت در قیامت دارد. در روایات وارده از معصومین(ع) داریم که دستشویی (فی استر موضع) یعنی موضع و جایی که پنهان باشد و پنهان ترین جای منزل برای محل دستشویی انتخاب شود. حمام هم باید در کنار منزل ساخته شود. فاصله چاه آب آشامیدنی و چاه هرز آب باید چند متر باشد که اینها همه بر دقت نظر دین اسلام نسبت به زندگی انسان ها دلالت دارد.

روش تحقیق

روش تحقیق مقاله حاضر بر مبنای مطالعات قرآنی و روایی و بررسی توصیفی و تطبیقی صورت گرفته شده است. تحقیقاتی که در این زمینه و موارد مشابه انجام شده، بیشتر استفاده از آیات قرآن و روایات ائمه اطهار(ع) به صورت تفسیری و تطبیقی میباشد.

اوصاف شهر اسلامی در قرآن:

می توان با توجه بر آیات قرآن اوصاف و ملاکهایی برای تعریف و ساختن شهر به معنای قریه مطلوب اسلامی پیدا نمود. هر یک از ویژگی های مطرح شده در آیات قرآن به عنوان اوصاف مطلوب شهری است که برای خداوند مطلوبیت داشته و برای تحقق آن زمینه هایی را فراهم نموده است و اسلامی بودن آنها صرف به معنای تحقق در دوره اسلامی نبده بلکه به معنای مطلوبیت در نزد خداوند است که برای تعالی و تکامل انسان ضروری دانسته است. از این رو، همه این اوصاف به عنوان مطلوبیت قرآنی شهر اسلامی می توان به عنوان الگو مطرح کرد که عبارتند از:

۱. امنیت؛ ۲. اطمینان؛ ۳. دین الهی؛ ۴. فراوانی رزق و زراعت.

این اوصاف در آیه «وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ» (سوره نحل، آیه ۱۱۲) توجه قرار گرفته است.

طبق این آیه که به توصیف شهر مورد انتظار مطلوبیت الهی پرداخته است، امنیت و اطمینان نسبت به جان و مال ساکنان شهر از مهم‌ترین ویژگی‌های شهر مطلوب از نظر اسلام است که در این آیه مورد توجه قرار گرفته و بلافاصله جنبه فراوانی روزی و زراعت مناسب با طبیعت و اقلیم به عنوان نعمت برجسته خداوند ذکر شده است. پس باید در ایجاد یک شهر نسبت به آب و هوا مناسب دقت فراوان نمود.

علامه طباطبایی (ره) در مورد امنیت جامعه اسلامی در تفسیر آیه ۵۵ سوره نور می‌فرماید: «این آیه به مؤمنین وعده می‌دهد که به زودی جامعه صالحی مخصوص به خودشان برایشان درست می‌کنند و زمین را در اختیارشان می‌گذارد و دینشان را در زمین متمکن می‌سازد و امنیت را جایگزین ترسی که داشتند می‌کند.» (طباطبایی (ره) سیدمحمدحسین، ۱۳۶۱، ج ۲۹، ص ۲۱۶)

«به این ترتیب مشخص می‌شود که امنیت یکی از مختصات معنوی مهم جامعه اسلامی است و آن را در زمینه‌های مختلف می‌توان مورد مطالعه قرار داده و راههای فراهم آوردن هر کدام را برای شهروندان شناسایی و آنها را در شهر اسلامی به منصف ظهور رساند. اهمیت امنیت و ایمنی در جامعه مسلمین به حدی است که اولین وظیفه مسلمین در تماس با یکدیگر القاء این مطلب به طرف مقابل است و در این راستا ابتدایی‌ترین راه القاء امنیت، اسلام است.» (طباطبایی (ره) سیدمحمدحسین، ۱۳۶۱، ج ۹، ص ۵۰)

اهمیت امنیت برای شهر و شهروندان به حدی است که خداوند تبارک و تعالی به هنگام قسم یاد کردن به شهر (مکه) آن را به صفت امین یاد می‌فرماید: «و هذا البلد الامین»: (وقسم به این شهر امن وامان). (سوره تین، آیه ۸)

امنیت در جامعه و شهر اسلامی مشتمل بر ابعاد متفاوتی است که از اهم آنها عبارتند از: امنیت اجتماعی، امنیت در مقابل هجوم بیگانه، امنیت در مقابل بلایای طبیعی، امنیت در مقابل عوارض فعالیت‌های انسان (انواع آلودگی‌های محیطی صوتی و بصری)، امنیت در مقابل وسوسه شیطنانی و مصرف‌گرایی و رقابت‌های مادی، امنیت روانی در مقابل ساخته‌های انسان و امنیت ضعفا در برابر اقویا (فی المثل امنیت پیاده در مقابل سواره)

۵. طیب.

«وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ» (سوره اعراف، آیه ۵۸)
(شهر طیب در تفاسیر به مکانی گفته می‌شود که حاصل خیز بوده و بیشترین محصولات کشاورزی را دارا باشد)

البته باید همه ابعاد و عناصر شهر اسلامی از نظر سلامت طبیعی، روحی، اخلاقی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی با شاخص «طیب» سنجیده شود. یعنی، هم باید اقتصاد و سیاست شهر اسلامی از سلامت منطبق با مطلوبیت‌های اسلامی برخوردار باشد و هم مسائل مربوط به خانواده و بازار و آموزش و عناصر دخیل در فرهنگ و اجتماع.

۶. آمن.

آمن را می توان در کلیت امنیت اجتماعی اعم از اجتماعی و فرهنگی ارزیابی نمود. «وصف آمن در حقیقت و معنا با ایمن و آمن تفاوت دارد و تفاوت آن هم در این است که آمن و امنیت جنبه عام داشته و آمن در صورتی وصف شهر قرار می گیرد که فقط از نقطه نظر جمعیتی به آن توجه شود به ویژه این که در ادامه آیه مورد بحث نیز به ایمان اهل شهر تأکید شده است: «وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْهُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَ اجْنُبْنِي وَ بَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ» (سوره ابراهیم، آیه ۳۵) یعنی آمن وصف فرهنگی و اجتماعی است نه سخت افزاری و بنایی.» (قربانی رحیم، 2013/06/03)

البته باید توجه داشت که مسئله امنیت دارای ابعاد و ویژگی هایی است که در پی پدید آمدن زمینه ها و عواملی مانند استحکام، نظارت و کنترل به وجود می آید. اما مسلم این است که ایجاد و فراهم نمودن امنیت و بسترهای بنایی و ساختاری لازم برای آن در شهر اسلامی دارای اهمیت فراوان است و نباید به راحتی از کنار آن گذشت؛ به طوری که ایجاد امنیت یکی از دستورات عملی - های مهم اسلام بر حاکمان ممالک اسلامی به شمار می رود و به عنوان یکی از ویژگی های اصلی دولت حق امام زمان ارواحنا فداه بیان شده است.

۷. عدالت؛ ۸. عدم طغیان

عدالت را می توان یکی از ارکان اسلام شمرد که در تحقق آن ارسال پیامبران و شهادت آنها در این راه نشانه متقن می باشد. «از آیات سوره انبیاء، هود، حج و عنکبوت می توان استفاده کرد که یکی از مطلوبیت های برتر اسلام در تشکیل حکومت جهانی و تمدن عظیم متعالی، برقراری قسط و عدل است و طبق آیات مزبور، ظلم بر طبقات مختلف اجتماعی و طغیان علیه سنت های الهی، از عوامل مهم ویرانی و هلاکت شهرهای گذشتگان اهالی آنها معرفی شده است و این امر بدین معنا است که عدالت اجتماعی و رعایت حقوق مردم و طبیعت عامل حیات اجتماعی و استمرار زندگی شهرها خواهد بود. از این رو، باید توجه داشت که شهر مطلوب اسلامی بر رعایت اصول اجتماعی و حقوقی مبتنی است و باید عدالت اجتماعی در همه ابعاد معماری و طراحی شهر به گونه ای رعایت و محقق شود که زمینه عدالت به خوبی فراهم شود.

عدالت منحصر به عدالت قضایی و اجتماعی نیست. مفهوم عدل به عنوان صفت توأم هستی کائنات است. نقش عدل در ایجاد شهر مناسب زیست مسلمین و تداوم حیات آن، دارای نقشی بسیار حساس و حیاتی است. رعایت عدل نافی ایجاد قطبهای شهری بر مبنای درآمد و ثروت مردم و معیارهای مادی است.

توزیع عادلانه امکانات شهری و فراهم آوردن امکان دسترسی متعادل ساکنین به آنها مورد مهم دیگری است که مرعی داشتن آن نشانه تجلی عدل در شهر است.

استقرار و مکان یابی مناسب هر عنصر و فضای شهر و ارتباط منطقی و مناسب آنها با یکدیگر نیز موضوعی است که ریشه در رعایت عدل دارد. «تقی زاده، محمد، تبریز ۱۳۷۶»

طبیعت و عناصر طبیعی

زمانی که خداوند متعال می خواهد قدرت خود را ابراز بنماید بشر را به تعقل در پدیده های طبیعی فرا می خواند بنابراین عمل بر عناصر طبیعی امکان استفاده از این آیات را فراهم خواهد آورد و منابع فقهی از این آیات در راستای ارائه مقررات

فقهی بهره می برد. «تعالیم قرآنی عناصر طبیعی را آیات و نشانه‌های قدرت و علم الهی و ابراز و وسیله شناخت اصولی چون توحید و معاد می‌شمارد. همه اینها لزوم ارتباطی نزدیک و مداوم بین انسان و طبیعت را ضروری می‌نماید تا امکان بهره‌گیری از این آیات الهی و تفکر در آنها فراهم آید.» (تقی‌زاده، محمد، تبریز ۱۳۷۶)

نور:

نور پدیده‌ای است که به هنگام شنیدن آن متضاد آن نیز در ذهن متجلی می‌گردد یعنی تاریکی، در حالی که در آیات و روایات از نور به نشانه والا و عالی یاد می‌گردد. بنابراین از این ارتباط نزدیک بین انسان و فضای محیط آن باید به طور مناسب بهره برد. «نور پدیده‌ای است که در تعالیم قرآنی به عنوان نماد و نشانه بسیاری وجود و مفاهیم والا و زیبا معرفی می‌گردد؛

خداوند: «الله نور السموات و الارض...» (سوره نور، ۳۵): (خدا نور «وجود بخش» آسمانها و زمین است...)

- پیامبر اکرم (ص): «یا اهل الکتاب قد جائکم رسولنا یبین لکم کثیراً مما کنتم تخفون من الکتاب و یعفول عن کثیر قد جائکم من الله نور و کتاب مبین» (سوره مائده، آیه ۱۵): (ای اهل کتاب رسول ما آمد تا حقایق و احکام بسیاری از آنچه از کتاب آسمانی (تورات و انجیل) را از جانب خدا برای هدایت شما نوری و کتابی آشکارآمد).

- قرآن: «فامنوا بالله و رسوله و النور الذی انزلنا و الله بما تعملون خبیر» (سوره تغابن، آیه ۸): (پس به خدا ایمان آرید و به رسول او ونوری که «در آیات قرآن» فرستاده‌ایم، بگروید و خدا به هر چه کنید، آگاه است).

بنابراین باید توجه کرد که فضاهای شهری بتوانند اولاً به طور مناسب از نور بهره ببرند و ثانیاً به طرق مناسب انسانها را متوجه نور سازد. «تقی‌زاده، محمد، تبریز ۱۳۷۶)

باد:

باد نقش بسیاری در تدوام حیات موجودات دارد، مهمترین نقش باد را می‌توان در تنظیم شرایط اقلیمی و حرکت ابرها، انتقال آلودگیها، تلقیح گیاهان دانست.

برخی از آیات بیان کننده ویژگیهای باد عبارتند از: «و ارسلنا الریاح لواقح فانزلنا من السماء ماء فاسقینا کموه و ما انتم له بخازنین» (سوره حجر، آیه ۲۲): (و ما بادهای آبدستن کن رحم طبیعت را فرستادیم و هم باران را از آسمان فرود آوریم تا به آن آب سما و نباتات و حیوانات شما را سیراب گردانیدیم) (و گرنه) شما نمی‌توانستید، در منبع سازید. «و هو الذی ارسل الریاح بشراً بین یدی رحمته...» (سوره فرقان، آیه ۴۸): (و او خدایی است که بادهای را برای بشارت پیشاپیش رحمت خود فرستاد...).

«و فی عاد اذ ارسلنا علیهم الریح العقیم» (سوره ذاریات، آیه ۴۱): (و نیز در قوم عاد که بر هلاکشان تندباد خزان فرستادیم، عبرت خلق است). بنابراین در ساخت و توسعه شهرها، جهت‌های وزش باد و شدت و تواتر آن در امر شهرسازی اهمیت خاصی پیدا می‌کند.

المانهای شهری و معماری

در هر سبک معماری عناصری وجود دارند که هر کدام نسبت به سایر عناصرها از ویژگیهای به خصوصی برخوردار هستند. در شهرسازی اسلامی عناصر بسیاری وجود دارند که هر کدام به طور مستقل و نسبت به سایر عناصر، هویت و ویژگیهای خاص خود را دارا میباشند. بطور مثال مختصات و ویژگیهای مسجد با مسکن متفاوت خواهند بود. آیاتی که به عناصر شهری یا معماری اشاره دارد و یا می توان از آنها در تبیین مختصات این عناصر بهره گرفت را مرور می نماییم.

مسجد

اصولاً در شهرسازی اسلامی با توجه به ویژگیهای خاص، مسجد باید در مکانی احداث گردد که نقش محوری نسبت به سایر عناصر و المانهای شهری را داشته باشد با توجه به کارکرد و عملکرد مسجد که بیشترین حوزه نفوذ فرهنگی و اجتماعی را دارد آن را به عنصر اصلی شهرسازی اسلامی تبدیل نموده است « خداوند تبارک و تعالی در کتاب مجیدش می فرماید: «ان اول بیت وضع للناس للذي ببكة مباركاً و هدى للعالمين» (سوره آل عمران، آیه ۹۶): (بدانید اول خانه ای که برای مکان عبادت خلق بنا شده همان خانه مکه است. آن خانه برای مردم خیر بسیار دارد و سبب هدایت عالمیان است). این آیه مشخص می کند که اولین بنایی که به فرمان حضرت احدیت در جهان برای عبادت برپا شد، همان خانه کعبه است که آدم (ع) پس از خلق شدن و هبوط به زمین به فرمان الهی آن را بنا کرد. لذاست که با عنایت به مقام خلیفه اللهی انسان در زمین، می توان نتیجه گرفت که اولین بنای هر مجموعه مسکونی باید محلی برای عبادت (مسجد) باشد. به عبارت دیگر مسجد باید اولین بنایی باشد که در هر مکان جدیدالتاسیس مسلمین بنا می گردد. این اصل را می توان به محلات و نواحی و شهرکها و توسعه های جدید شهری تعمیم داد.

تسلط بر سایه ابنیه: « فی بیوت ان ترفع و یذکر فیها اسمہ یسبح له فیها بالغدو و الاصال» (سوره نور، آیه ۳۶): (در خانه های که خدا رخصت داده، رفعت یابد و در آن ذکر نام خدا شود و صبح وشام تسبیح تنزیه ذات پاک او کنند).

این آیه شریفه رفعت بنای مسجد را بر سایر ابنیه موجود در مجتمع روا می شمارد. این رفعت اعم از رفعت معنوی و روحانی و رفعت فیزیکی و مادی است. (تقی زاده، محمد، تبریز ۱۳۷۶)

مسکن

یکی از نموده های شهرسازی اسلامی و شهر اسلامی در ساختمانهای آن متبلور است. المانها و تقسیم بندی و پارتیشن بندی و حتی نماهای ساختمان نشان از تفکر، بینش به نوع شهرسازی را می رساند لذا از منظر دین به این مسله یعنی مسکن نگاهی گذرا می اندازیم.

موقعیت ساختمان

از آیه « وجعلوا بیوتکم قبله » (سوره یونس، آیه ۸۷) این معنای ظاهری برمی آید که خانه هایتان را رو به قبله بسازید؛ خانه رو به قبله این خاصیت را دارد که در زمستان آفتاب گیر و در تابستان از گرما محفوظ است. یا در یکی از روایات منقول از پیامبر اسلام (ع) عنوان شده است که چهار چیز عامل سعادت و برعکس آن عامل شقاوت است؛ همسر خوب، همسایه خوب، مرکب راهور و خانه بزرگ.

دو مسئله در اینجا مهم است خانه هرچه وسیعتر راحتی آن بیشتر و از طرف دیگر انتخاب خانه ای که همسایه ای خوب داشته باشد بسیار اهمیت دارد. شاید حدیث معروف " الجار ثم الدار" که از صدیقه طاهره (س) روایت شده است که در دعاها اول همسایه و بعد صاحب خانه مشود برداشت دیگری داشت که اول همسایه را ارزیابی کن بعد خانه را بخر. امام علی در نهج البلاغه نامه‌ای دارد به حارث همدانی می‌فرماید: «وَأَسْكُنِ الْأَمْصَارَ الْعِظَامَ فَإِنَّهَا جِمَاعُ الْمُسْلِمِينَ وَ اخْذِرْ مَنَازِلَ الْعَقْلَةِ وَ الْجَفَاءِ» (نهج البلاغه، نامه ۶۹) یعنی جای پرت خانه نسا. یعنی از جامعه دور نشو

امام صادق و امام باقر می‌فرمایند مساله هوا را در نظر بگیرید، می‌خواستند بیمارستان بسازند از زکریای رازی پرسیدند کجا بسازیم؟ فرمود چهار قطعه گوشت در چهار منطقه شهر آویزان کنید هر منطقه‌ای دیرتر گوشت فاسد شد آنجا هوا خنک‌تر است پس آنجا بیمارستان بسازید.

مواظب باشیم زمین غصبی نباشد که امام صادق فرمود اگر کسی در زمین غصبی خانه بسازد در صاحب زمین، زمین خود را بخواهد حکومت اسلامی حق دارد خانه را خراب کند و زمین را به صاحبش برگرداند. پس محل و مکان حلال آب فراوان هوای خنک و در کنار امت و دور از مناطق طاغوتی که از خدا غافل و اهل ظلم هستند.

درباره پول ساختمان پیامبر فرمود: «اتَّقُوا الْبُنْيَانَ فِي الْحَرَامِ فَإِنَّهُ أَسَاسُ الْخَرَابِ» (نوری حاج میرزا حسین، مشهور به محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۷۲) با پول حلال خانه بسازید و مواظب باشید در پول ساختند ان حق مردم نباشد و خمس مهم است چون در این حالت یک پنجم مردم فقیر در آن پول شریک هستند حدیث داریم «إِنَّ الْحَرَامَ لَا يَنْمِي وَ إِن نَمَى لَا يُبَارِكُ لَهُ فِيهِ» (کلینی رازی (ره)، ابی جعفر محمد یعقوب بن اسحق، اصول کافی، ۱۳۴۸، ج ۵، ص ۱۲۵) مال حرام رشد نمی‌کند یا اگر رشد کمی پیدا کند برکت ندارد. اسلام می‌گوید مساحت زمین خانه زیاد باشد ولی ارتفاع آن کم باشد یکی از انصار گفت یا رسول الله خانه ما خیلی تنگ است فرمود «ارْفَعْ صَوْتَكَ مَا اسْتَطَعْتَ وَ سَلِّ اللَّهُ أَنْ يُوسِّعَ عَلَيْكَ» (کلینی رازی (ره)، ابی جعفر محمد یعقوب بن اسحق، اصول کافی، ۱۳۴۸، ج ۵، ص ۵۲۶): (داد بزن و از خدای جدی بخواه که خانه‌ات توسعه پیدا کند).

از سعادت مرد این است که خانه بزرگ داشته باشد البته به شرط اینکه حلال باشد دیگران هم داشته باشند و برای کار مفید باشد و افتخار و فخرفروشی در آن نباشد پس خانه بزرگ باید مفید باشد و در آن نفع اجتماعی باشد.

شخصی مریض شد و علی (ع) آمد دیدن او نگاهی به مریض و خانه بزرگش کرد و پرسید چه استفاده‌ای تا به حال از این خانه کردی که اگر برای قیامت خود استفاده نکرده باشی این خانه در قیامت وبال تو خواهد بود.

در مورد مقدار ساختمان

«كُلُّ بِنَاءٍ لَيْسَ بِكَفَافٍ فَهُوَ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (کلینی رازی (ره)، ابی جعفر محمد یعقوب بن اسحق، اصول کافی، ۱۳۴۸، ج ۵، ص ۵۳۱): (هر مقدار ساختمانی که بیش از اندازه است برای تو وبال است.) امام صادق (ع) فرمود «مَنْ بَنَى فَوْقَ مَا يَسْكُنُهُ كَلَّفَ حَمَلَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^۶ (شیخ ابوجعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی، المحاسن، ۱۳۷۱ش، ج ۲، ص ۶۰۸) (ساختمان بیش از مورد نیاز مسئولیت در قیامت دارد.)

و در احادیث دیگر داریم که همه روایت ناظر به ساختمان بیش از نیاز می‌باشد و اما یک حدیثی هست در مجمع البیان و الحیات رسول اکرم در حال عبور ساختمانی را دید که روی آن قبه‌ای ساخته بودند به آن نگریست و پرسید صاحب آن کیست؟ گفتند از اصحاب شماست صاحب خانه آمد و امام از او روی برگرداند و علت را از اصحاب جویا شد گفتند پیامبر چند روز پیش

خانه تو را دید که مجلل ساخته بودی و ناراحت شد و احتمالاً برای همین است او رفت و آن تجملات را خراب کرد و برگشت و پیامبر او را تحویل گرفت.

احادیثی داریم که ناودان کوچه باید عمودی باشد و به دیوار چسبیده باشد امام زمان وقتی بیاید تمام ناودانهای افقی را عمودی می‌کند و تمام کوچه‌های تنگ را هم گشاد می‌کند و لذا داریم زمان امام زمان عده‌ای از مساجد راهپیمایی می‌کنند که ما حکومت امام زمان را نمی‌خواهیم «إِذَا قَامَ الْقَائِمُ (ع) وَ وَسَّعَ الطَّرِيقَ الْأَعْظَمَ وَ كَسَّرَ كُلَّ جَنَاحٍ خَارِجٍ فِي الطَّرِيقِ» (شیخ مفید، إرشاد مفید، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۳۸۵) (راه‌ها را گشاد می‌کند «وُ كَسَّرَ كُلَّ جَنَاحٍ خَارِجٍ فِي الطَّرِيقِ» و بالکن‌ها را می‌شکند).

محل آرامش: قرآن مسکن را محل آرامش می‌خواند: «والله جعل لكم من بيوتكم سكناً...» (سوره نحل، آیه ۸۰): (و خدا برای سکونت دائم شما منزلهایتان را قرار داد...).

این آیه نشان می‌دهد که مکان‌یابی مسکن در شهر امری حساس است. به بیان دیگر، توجه به این اصل در مکان‌یابی مسکن در شهر و رابطه و همجواری آن با عملکردهای پر سر و صدا و مولد آلاینده‌ها همچون کارخانه‌ها و معابر اصلی و نظایر آنها و هر آنچه که به آرامش انسان خدشه وارد نماید، نقش مهمی ایفا می‌کند. این امر همچنین به نوع استفاده از مصالح و استقرار فضاهای داخلی و رابطه آنها با یکدیگر تاثیر دارد.

آفتابگیری و مناسب: در قرآن در خصوص غار اصحاب کهف آمده است: «و تری الشمس اذا طلعت تزوار عن كهفهم ذات اليمين و اذا غربت تقرضهم ذات الشمال و هم في فجوة منه ذلك من آيات الله...» (سوره كهف، آیه ۱۷): (و گردش آفتاب را چنان مشاهده می‌کنی که هنگام طلوع از سمت راست غار آنها بر کنار و هنگام غروب نیز از جانب چپ ایشان دور می‌گردید و آنها کاملاً از حرارت خورشید در آسایش بودند این حکایت یکی از آیات الهی است...).

رنگ

استفاده از رنگ‌های متنوع به جهت تاثیر آن در روان و روح انسان تاکیدات خاصی شده است تا جایی که برخی از رنگ‌ها به نماد مذهبی معرف هستند. «در آیات رنگ از موضوعاتی هستند که تاثیر زیادی بر انسان و روحيات او دارند. رنگ می‌تواند عاملی در ایجاد سرور و شادمانی در انسان باشد: چنانکه خداوند در معرفی گاو بنی‌اسرائیل فرمود: «... لونها تسر الناظرين» (سوره بقره، آیه ۶۹): (...رنگ آن بینندگانرا فرحبخش است).

- برخی رنگها، رنگهایی هستند که زیبا و داری معانی نمادین و یادآور ارزشهای مطلوب خوانده می‌شود. لذاست که با توجه به مجموعه آیات مشخص می‌شود که رنگها، به دلیل تاثیرات در انسانها اثر بگذارند؛ بنابراین توجه به آنها در طراحیها و رنگ‌آمیزی کل شهر یک ضرورت است.

یکی از مهمترین وظایف شهرسازی اسلامی شناسایی و ترویج «رنگ الهی» است. خداوند تبارک و تعالی فرموده است: «صِبْغَةُ الله و من احسن من الله صبغة و نحن له عابدون» (سوره بقره، آیه ۱۳۸): (رنگ‌آمیزی خداست که به ما مسلمانان رنگ فطرت ایمان و سیرت توحید بخشیده است. هیچ رنگی خوشتر از ایمان به خدای یکتانگینست و ما او را بی هیچ شائبه شرک پرستش می‌کنیم) (تقی‌زاده، محمد، تبریز ۱۳۷۶).

نتیجه گیری

با عنایت به آنچه که گذشت نکات و موزاد زیر مشخص شد:

- با بهره گیری در آیات قرآن، امکان استخراج و تدوین اصولی برای تعریف رابطه انسان و محیط و روابط انسانها با یکدیگر در این محیط شهری فراهم است که می توانند طراحی و برنامه ریزی شهرها را به سمت ایجاد محیطی اسلامی هدایت نمایند.

- در جهت به منصفه ظهور رساندن اصول و ارزشهای قرآنی "محیط زندگی و شهر" نقشی مهم ایفا می نماید که این نقش با بکار بستن آیات قرآن در طراحی ها و ساخت محیط و اجزاء آن تقویت می شود.

- آیات قرآن برای طراحی و ساخت محیط زندگی به ظاهر جزئیاتی را که مربوط به امور فنی و تکنیکی هستند معرفی نمی نماید؛ لکن دارای اصولی میباشد که این اصول بایستی در تمام شئون زندگی انسان از جمله ساخت شهر و محیط زندگی لحاظ گردند. که این نیز سبب خواهد شد شهرهای مسلمین در نقاط جهان دارای هویت مشترک و واحدی باشند.

- تبیین مبانی فقهی و نظری شهر سازی اسلامی بر اساس تعالیم قرآنی و روایات یک ضرورت است. که می توان از این مبانی نظری معیاریهایی را استخراج کرد که دسترس عموم و طراحان و برنامه ریزان و تصمیم گیرندگان قرار گیرد.

- اصلاح الگوی های زیست به سمت رعایت ارزشهای اسلامی و قرآنی یک ضرورت به نظر می رسد. در این راه می توان از فرهنگ قرآنی، محو از خودبینی، و مباحثات به فرهنگ قرآنی بهره فراوان برد.

- از دقت و تدبیر در همه این آیات می توان یافت که نگاه دین اسلام به حقوق، زوایای دقیق و حکیمانه ای را از دین و تکالیف دینی به نمایش گذاشته، که در همه بحث ها انسان را به رعایت حقوق دیگران حتی در ساخت و ساز تشویق و در نتیجه جامعه انسانی را به سوی کمال و کرامت مطلوب خود هدایت می کند.

منابع و مأخذ

- تقی‌زاده محمد(۱۳۷۶ش)، صفات شهراسلامی از نگاه قرآن کریم ، سمینار بین‌المللی شهرها و مرد، دانشگاه تبریز،
<http://www.maarefquran.org/index.php/page.viewArticle/LinkID,5418>
- شیخ ابوجعفر احمد بن محمد بن خالد بن عبدالرحمن بن محمد بن علی برقی(۱۳۷۱ش)، المحاسن.
- طباطبایی(ره)سیدمحمدحسین،تفسیر المیزان،ترجمه سید باقرموسوی همدانی(۱۳۸۲)، دفتر انتشارات اسلامی قم
- قرآن کریم.
- کلینی رازی(ره)، ابی جعفر محمد یعقوب بن اسحق(۱۳۴۸)،اصول کافی ،دفترنشر فرهنگ اهل بیت(ع)،تهران.
- محمد بن محمد بن نعمان حارثی بغدادی معروف به (شیخ مفید)(۱۳۹۰)، إرشاد مفید،انتشارات سرور.
- نوری حاج میرزا حسین ، مشهور به محدث نوری (1408هـ. ق) ، مستدرک الوسائل،انتشارات مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- نهج‌البلاغه حضرت امیر(ع)(۱۳۸۶)، محمد دشتی ، مؤسسه فرهنگی انتشاراتی زهد.